

Victor András „FELSZABADÍTÓ” SZOVJET HADSEREG

 ligetmuhely.com/victor-andras-felszabadito-szovjet-hadsereg/

Martin Roemers: *Relics of the Cold War* c. fotoalbumának egyik képén egy szovjet MiG vadászpilóta repülőgép testének felhasználásával készült emlékmű látható, amely a hajdani NDK-ban (a Drezdától 20 km-re lévő Grossenhain mellett) áll egy réten. Az emlékművön felirat is van, de abból a fotón csak két szó olvasható: a „szlava” (‘dicsőség’) és a „szovjetszkoj”. Vagyis nyilvánvalóan a hős szovjet pilótának állított valamikor emléket az alkotó.

A „dicsőséges, felszabadító szovjet hadsereg”-re utaló emlékmű, tábla, felirat nálunk is van ezernyi. S lépten-

nyomon felszínre jönnek az ellenérzések is velük szemben. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a közgondolkodásban – esetenként a szakmában is – milyen sok a tisztázatlan kérdés, az előítélet és sztereotípa, vagy akár a tudatos feszültségstílus is: hogyan kell „minősíteni” a Vörös Hadsereg 1945-ös magyarországi szerepét. Felszabadítás? Elfoglalás? Katonai győzelem? Megszállás?

1) Hosszú évekig tanítottam az ELTE Kazinczy utcai épületében, amely a hajdani budapesti gettó területén van, közvetlenül a 20. sz. elején épült (gyönyörűen szecessziós) ortodox zsinagóga mellett. Általában az Astoria metróállomás felől gyalog mentem oda, így szinte mindig pillantást vehettem a mintegy ötven évvel korábban épült Dohány utcai „nagy zsinagóga” bejáratára, s elsétáltam a Wesselényi utcai árkádsor előtt, amely mögött – a kertben – lényegében temető van. Azok nyugszanak itt, akik a vészkorszak idején ebben a gettóban lelték halálukat. Fegyvertől, éhségtől, betegségtől. Maga az árkádsor valamikor az 1930-as években épült; az idő tájt, amikor az I. világháborúban a fronton elesett zsidó katonák emlékét őrző *Hősök temploma* is.

Az árkádsor egyik oszlopán emléktábla áll:

A fasizmus idején itt volt a budapesti gettó egyik kapuja.

A felszabadító szovjet hadsereg 1945. január 18-án lerombolta a gettó falait.

Nem sikerült kinyomoznom (s a táblán sincs információ arról), ki(k) és mikor helyezték el a kis kőtáblát. A szövege azonban arról árulkodik, hogy vagy a Rákosi-, vagy a Kádár-korszakban.

mire haragudott ennyire?

Valamikor a '90-es években valaki az éjszaka leple alatt kalapáccsal összetörte az emléktáblát. Mi motiválhatta a kalapáccsos embert? Alig hihető, hogy egyszerűen a rombolás szándéka. Talán antiszemita gyűlölet vezette, de hát ha valaki ebben a városnegyedben valami zsidókkal kapcsolatos értéket akar tönkretenni, az milliónyi, ennél a táblánál ezerszer fontosabbat is talál. Legvalószínűbb, hogy az illetőnek nem is a zsidókkal volt baja, hanem magával az emléktáblával, a szövegével. A szövegben belül vajon mire haragudott meg ennyire?

Azt nem hitte volna el, hogy itt volt a gettó vagy hogy szovjet katonák rombolták le a gettó falait? Minthogy vitathatatlan tény: a gettó ott volt, s azt is értelmetlenség lenne tagadni, hogy tényleg szovjet kiskatonák döntötték be a gettó kapuját és falait, ez a föltételezés értelmetlen.

Az igazi magyarázat az lehet, hogy az illető nem tekinti 1945. február 12-ét Budapest felszabadulásának, s nyilván április 4-ét sem Magyarországnak. Így a Vörös Hadsereget sem tekinti „felszabadítónak”. Őt olyan mértékben felháborítja, hogy a szovjet hadseregnek szinte állandó („eposzi”) jelzője – epitheton ornansa – a „felszabadító”, hogy mérgében erre a – ráadásul kegyeletsértő – rombolásra vetemedett. Legyünk tudatában, hogy ennek az embernek nagyjából igaza van, s biztos, hogy ezrek és ezrek egyetértenek vele. (Nem abban, hogy össze kell törni egy emléktáblát.)

Az illetékesek azonban gyorsan cselekedtek. Rövid időn belül újrafaragtatták az eredetivel hajszálpontosan egyező emléktáblát, s vissza is erősítették ugyanoda. Egy kis változtatás azonban mégiscsak történt a helyreállításban. Az emléktáblához valahonnan hátulról, az épületek felől vékony fedett vezeték húzódik, amely bebújik a tábla mögé. A vak is látja, hogy olyan szerkezetet építettek be, amely egy esetleges rongálás, a táblát ért erőszakos behatás esetén azonnal riasztja az őrköt, vagy felvételt készít az elkövetőről, vagy...

Nekem azonban nem ezzel a biztonsági szerkentyűvel van gondom, hanem hogy a széttört emléktáblát változatlan szöveggel faragtatták újra. Miért nem módosították a szövegén úgy, hogy az továbbra is kifejezze a gettó felszabadítását mint lényegét, de ne irritálja azokat, akik hallani sem akarják a „felszabadító szovjet hadsereg” kifejezést? Írhették volna az új kőtáblára, hogy

„Itt volt a budapesti gettó, amelyet a szovjet hadsereg 1945. január 18-án felszabadított”.

Hiszen – lássuk be! – itt nem az a fő mondanó (ebben a konkrét esetben végképp nem), hogy milyen generális jelzővel látjuk el („összességében”) a Vörös Hadsereget, hanem hogy ők döntötték le a gettó falait, s tették ezzel szabaddá az oda összegyűjtött zsidókat. Mert azon valóban lehet – és kell is – vitatkozni, hogy a szovjetek

Magyarország felszabadítói voltak-e vagy sem, de hogy a gettót ők szabadították fel, az vitathatatlan tény.

Miért nem valami ilyen megoldást választottak a tábla helyreállítását megrendelők? Talán dachból? Vagy rosszul értelmezett hagyományőrzésből? (Hát maga az emléktábla lett volna fontos számukra, s nem az, hogy felhívja a figyelmünket az emlékezés fontosságára?)

sztereotip jelzős szerkezet

Ezzel az emléktáblával tehát kétszeresen is baj van. Akármikor is helyezték el eredetileg, nem voltak bölcsek a szöveg megfogalmazásában. Talán politikai engedelmességből alkalmazták az akkor szinte kötelező, sztereotip jelzős szerkezetet; talán már annyira megszokták, hogy észre sem vették, hogy a *felszabadító* jelző itt még akkor is irreleváns, ha egyébként igaz.

Ne felejtsük el, hogy gyerekek százezrei évtizedeken keresztül énekelték az „Indulj az útra” kezdetű, lendületes mozgalmi éneket, amelynek a refrénje így szól:

*Érctorkok harsogva zúgják a szélnek
felszabadítónk hősi nevét.*

De a rendszerváltás utáni helyreállítóknak már nincs ilyen mentségük vagy magyarázatuk. Ők végképp nem voltak bölcsek. Márpedig az efféle bonyolult, több szemszögből is értelmezhető – s ráadásul politikai érzékenységeket sértő – helyzetekben éppen komplex és differenciált látásmódra, valamiféle bölcsességre lenne szükség.

2) A Wesselényi utcai emléktáblánál neuralgikusabb pont Budapesten a Szabadság téri szovjet emlékmű és főleg annak felirata:

Dicsőség a felszabadító szovjet hősöknek

A hazai (szélső) jobboldal képviselői többször is próbálkoztak az emlékmű (vagy legalább a felirat) megrongálásával vagy eltüntetésével. Budaházy György 2005-ben vésővel akarta eltüntetni az obeliszkről a szöveget, s a Jobbik 2015. október 23-án is az emlékmű megrongálását tervezte.

Természetesen elfogadhatatlan vésővel-kalapáccsal nekimenni egy emlékműnek, főleg ha az egyszersmind síremlék. Legalábbis az volt. Budapest ostromában elesett vöröskatonák nyugodtak alatta. Egy már 1945-ben megszületett törvény értelmében a főváros más részeiből is ide temették az elesett szovjet katonákat, de – úgy tudjuk – 2002-ben a maradványokat innen elvitték egy temetőbe. A hadisírok ápolásáról szóló, 1995-ben kötött kétoldalú megállapodás alapján azonban valamiféle védettséget továbbra is élvez az emlékmű.

De hát a gettó-emléktábla példájából már tudjuk, hogy alapvetően ezzel a „felszabadító szovjet” kifejezéssel van baj. Ez „veri ki a biztosítékot”. És lássuk be: annak tükrében, hogy ugyanaz(?) a hadsereg később évtizedekig megszállva tartotta Magyarországot, elég paradox őket felszabadítóknak nevezni. Csúnya csúsztatás, hogy ezek a kiskatonák „minket felszabadítottak”. Nem szabadítottak fel senkit (a gettón kívül!); harcoltak a németek ellen, s így – minthogy Hitler szövetségese voltunk – ellenünk is. És ők győztek. De nem értünk győztek, hanem ellenünk. Egy pillanatig sem gondolom, hogy akár egyetlen „orosz” kiskatona fejében is megfordult a gondolat, hogy ő most valakiket felszabadít.

velünk szemben győztes

A Budapestet elfoglaló, s aztán a német csapatokat egészen Berlinig visszaszorító Vörös Hadseregnek többféle jogos jelzője is lehet. Minthogy Magyarország hadban állt a szovjetekkel, a lényegét legjobban megfogalmazó jelző az, hogy *győztes*. Velünk szemben győztes. Aki minket leverte, legyőzött. Minthogy azonban 1944 márciusa óta német megszállás alatt álltunk, valami formai igazságtartalma annak is van, hogy felszabadítottak a német megszállás alól. De ez utólagos belemagyarázás, hiszen Magyarország jóval a német megszállás előtt (1941-ben) hadat üzent a Szovjetuniónak. A szovjet csapatok nem a német megszállása miatt jöttek ide, hanem mert évek óta harcban álló, fegyveres ellenségek voltunk. Nyilvánvaló, hogy a szovjetek célja távolról sem a mi felszabadításunk volt, ezerszer inkább a legyőzésünk.

Egészen más oldalról is megkérdőjelezhető a szovjet hadsereg „felszabadítókénti” megnevezése azon az alapon, hogy – bár csak egy viszonylag szabad és a demokrácia lehetőségét felvillantó időszak után! – a győztes hadsereg átlényegült megszálló hadsereggé. Vagyis utunk az egyik megszállásból a másikba vezetett. Fekete humor jelezte a helyzet abszurditását pl. olyan újsághírek (nem viccek!) formájában, hogy „Az ideiglenesen

hazánkban tartózkodó szovjet csapatok tisztjeinek ünnepélyes keretek között öröklakásokat adtak át”.

Az már a történészek dolga, hogy megvitassák: valóban egyenesen követte-e a németeknek való alárendeltséget az „oroszknak” való alávetettség, vagy az utóbbi már egy másik korszak.

Jól tudjuk, hogy ez az egész „felszabadítózás” fontos verbális eszköze volt a „szovjet blokkhoz” tartozás – már ’47-ben kezdődő, s aztán igencsak fokozódó! – jelzésének. Politikai okok miatt háttérbe kellett szorítani a közgondolkodás minden területén, hogy Magyarország közel négy évig hadban állt a Szovjetunióval, fegyveres ellenségek voltunk. S ennek érdekében éjjel-nappal, szóban-írásban, prózában-versben, szünet nélkül harsogni kellett a gondolatot, hogy mi „testvérek, szövetségeseink” vagyunk, s hogy ennek a szövetségnek az teremtette meg az alapját, hogy ’45-ben a szovjet hadsereg felszabadította Magyarországot a német megszállás alól. Ezt teljes igazságként elhíthetjük csak úgy lehetett, hogy minden lehetséges (és lehetetlen) helyen sulykolták. Ezért készültek a szobrok, emlékoszlopok, emléktáblák, lendületesen énekelhető mozgalmi dalok, elnevezésükben ezt hirdető szervezetek stb.

Elterjedt vélekedés szerint egy totalitárius rendszer vezető ideológusa mondta: „ahhoz, hogy egy hazugságot az emberek igazságnak tekintsenek, elegendő azt sokszor mondogatni”. Ez a „felszabadító szovjet hadsereg” mottójú történet lényegében erről szól. Arról, hogy milyen óriási veszélyei lehetnek a dolgok leegyszerűsített, egy-szemponturnak értelmezésének. Akár nemzedékek gondolkodását is eltorzíthatja a hazugság, mikor egy részigazságot fő igazságként ismételtünk.

3) Van még egy – talán ma már kevésbé ismert – példa a feszültséget okozó „felszabadító” emléktáblákra. A „Magyarország felszabadításának napja” második évfordulóján, 1947. április 4-én felavatott Gellért-hegyi Szabadság-szobor nőalakja előtt-alatt – a középső posztamensen – is állt egy megmintázott szovjet katona. Géppisztollyal a vállán, usankával a fején, zászlóval a kezében. Az volt a felirata, hogy

A felszabadító szovjet hősök emlékére a hálás magyar nép

Ez a szobor azonban 1992-ben a Memento Szoborparkba került, helye a Gellért-hegyen (egyelőre) üres. Ezt a szobor-kérdést az illetékesek valahogy „megoldották”.

*

De hát mi legyen a Szabadság téri szovjet emlékművel, s a sok-sok hozzá hasonló – a „létező szocializmus” évtizedeiből itt maradt – szoborral, felirattal, utcanévvel, emlékművel? Mint látjuk, egy részüknek már eldőlt a sorsa, mert a méltatlanság és rossz-emlékűség okán az illetékes hatóság eltávolította azokat; „száműzte” a Memento-parkba, átkeresztelte, vagy egyszerűen csak leszerelte, eltüntette, átfestette stb.

És ez is érthető alapállás. Elfogadható a motivációja, a *hárítás*, hogy nem akarja látni-hallani a múlt szégyenteljes emlékeit. Aki ezt a „megoldást” választja, annak az jár a fejében, hogy „nem akarok foglalkozni vele, nem én csináltam, semmi közöm hozzá”. A múlt sötét foltjaival kapcsolatban lehetséges egy másik pszichológiai stratégia is: az elfojtás. Amikor az illető még az emlékezetből is szeretné kitörülni a büntudattal járó eseményt. (A Szabadság téri „német megszállási” emlékmű felállításában mindkét stratégia tetten érhető.)

De kellő bölcsességgel másképp is viszonyulhatnánk történelmi múltunk „fekete” foltjaihoz. Szembenézve, értelmezve, feldolgozva. Egyáltalán nem biztos, hogy jó a fájó pontokat eltagadni, elfelejteni, kitörölni. Hiszen még tanulhatunk is abból, hogy ha elénk kerül az utcákon-tereken egy „dicsőség a szovjet katonának” jellegű emlékmű,

akkor megállunk, elgondolkozunk, minden oldalról körüljárjuk a témát, elkerüljük az egyoldalúság csapdáját, kérdezzünk, vitatkozunk, meggyőzünk és engedünk, elfogadunk más látásmódot, más értékrendszert.

És aztán szelíd bölcsességgel elfogadjuk, hogy ilyen kort is élünk, ilyenek is voltunk.

kép | Martin Roemers: A hidegháború emlékei című képsorozatból, lensculture.com